

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ

Μύθοι, παρεξηγήσεις
και άβολες αλήθειες
της ελληνικής Ιστορίας

Μικρές αφηγήσεις για γεγονότα
που όλοι γνωρίζουμε, αλλά ποτέ δεν συνέβησαν

ΚΕΔΡΟΣ

Σταύρος Παναγιωτίδης: *Μύθοι, παρεξηγήσεις και άβολες
αλήθειες της ελληνικής Ιστορίας*

ISBN 978-960-04-5381-2

Επιμέλεια-Διόρθωση: Χρήστος Γιαμαρέλλος
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© Σταύρος Παναγιωτίδης, 2023

© Εκδόσεις Κέδρος Α.Ε., 2023

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

*Σε όσους αντέχουν να γκρεμίζουν τους μύθους τους
και να αντικρίζουν στα συντρίμια τις καινούργιες
αλήθειες*

Αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο και παραγνωρισμένες αλήθειες

Η ελληνική αρχαιότητα μας έχει κληροδοτήσει πολλούς μύθους, όπως οι αφηγήσεις για τη γέννηση του κόσμου, τους θεούς και τους Τιτάνες, τη δημιουργία των ζώων, των ανθρώπων και των άστρων, οι οποίοι έχουν καθιερωθεί στη συλλογική συνείδηση ως προϊόντα της φαντασίας και όχι ως ιστορικές αλήθειες. Πολλούς εξ αυτών τους αναφέρει ο Ησίοδος στη *Θεογονία*. Και, μολονότι για τους αρχαίους Έλληνες αυτές οι αφηγήσεις ήταν «αληθινές», διότι αποτελούσαν συστατικά στοιχεία της θρησκευτικής πίστης τους, σήμερα τις έχουμε ξεκάθαρα καταχωρισμένες στους μύθους.

Επίσης ως μύθο, αν και με ψήγματα ιστορικής αλήθειας, έχουμε στο μυαλό μας την ιστορία

του Τρωικού πολέμου. Κανείς πια δεν πιστεύει ότι ο πόλεμος ξέσπασε για να επιστρέψει η Ωραία Ελένη στον Μενέλαο· πλέον όλοι κατανοούν ότι όποιος στρατός και αν έφτασε στα χώματα της Τροίας δεν το έκανε αναζητώντας τη χαμένη τιμή ενός βασιλιά, αλλά πλούτη και επιρροή.

Γενικώς, από την αρχαία Ελλάδα δεν έχουν φτάσει στις μέρες μας όσα θα αποκαλούσαμε «ιστορικούς μύθους», αλλά μάλλον κάποιες «ιστορικές παρεξηγήσεις». Πολλές εξ αυτών είναι γνωστές: για παράδειγμα, έχει αναφερθεί πολλάκις ότι οι περίφημοι 300 Σπαρτιάτες του Λεωνίδα δεν έδωσαν μόνοι τη μάχη στις Θερμοπύλες, αλλά είχαν μαζί τους και 700 Θεσπιείς, κατοίκους της Βοιωτίας, η παρουσία των οποίων δεν έχει καταγραφεί στη συλλογική μνήμη όπως θα της άξιζε. Μάλιστα, σε αντίθεση με τους 400 κατοίκους της Θήβας που βρίσκονταν επίσης στις Θερμοπύλες, αλλά αποχώρησαν πριν από την τελική σύγκρουση με τους Πέρσες του Ξέρξη, οι Θεσπιείς παρέμειναν και θυσιάστηκαν. Αλλά αυτή η ιστορική

παράλειψη δεν είναι το μοναδικό θολό σημείο της ελληνικής αρχαιότητας.

Ο Γόρδιος Δεσμός που ίσως δεν κόπηκε ποτέ

Κάπου ανάμεσα στον μύθο και στην παρεξήγηση βρίσκεται η ιστορία για τον περίφημο Γόρδιο Δεσμό που έλυσε ο Μέγας Αλέξανδρος. Το 333 π.Χ. ο Μακεδόνας στρατηλάτης έφτασε στο Γόρδιο, πόλη της Μικράς Ασίας χτισμένη στη δεξιά όχθη του Σαγγάριου ποταμού και πρωτεύουσα του βασιλείου της Φρυγίας. Εκεί βρέθηκε μπροστά σε ένα άρμα δεμένο με περίπλοκο κόμπο, ως αφιέρωμα στον Δία. Ο θρύλος έλεγε ότι όποιος κατάφερνε να λύσει τον κόμπο θα κυρίευε όλη την Ασία.

Κοινή πεποίθηση είναι ότι ο Αλέξανδρος, αδυνατώντας να βρει τρόπο να λύσει τον περίπλοκο κόμπο και μη αντέχοντας να φύγει ηττημένος από τη δοκιμασία, έβγαλε το σπαθί και τον έκοψε. Μάλιστα, πολλοί πιστεύουν ότι διάνθισε αυτή

την κίνησή του με την περίφημη φράση «Ό,τι δεν λύνεται κόβεται».

Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι ότι αυτή αποτελεί απλώς μια εκδοχή των γεγονότων, και μάλιστα όχι την πιο πειστική. Ο ιστορικός και φιλόσοφος Αρριανός περιγράφει τη χρήση του σπαθιού, αλλά προσθέτει ότι, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, όπως ο Πλούταρχος και ο Αριστόβουλος (που πιθανότατα ήταν και αυτόπτης μάρτυρας), ο Αλέξανδρος έκανε κάτι πιο έξυπνο και λιγότερο «αντικανονικό»: βρήκε έναν πάσσαλο ο οποίος είχε τοποθετηθεί, σαν σφήνα, κάθετα στον άξονα του άρματος, πάνω από τον οποίο περνούσε το σκοινί. Αφαίρεσε λοιπόν τον πάσσαλο, ο κόμπος χαλάρωσε και έτσι το άρμα απελευθερώθηκε.

Το σίγουρο είναι ότι ο Αλέξανδρος γνώριζε τον θρύλο για τον Δεσμό· είτε τον πίστευε είτε όχι, σίγουρα ήθελε να δείξει στον στρατό και στους αντιπάλους του ότι τα σημάδια της Ιστορίας και του πεπρωμένου ήταν μαζί του. Επέλεξε λοιπόν να χρησιμοποιήσει τον μύθο προς όφελός του,

και έτσι κατέληξε να δημιουργήσει και ο ίδιος έναν μύθο – ή μια ιστορική παρεξήγηση.

Ο Καιάδας και η παρεξηγημένη Σπάρτη

Ο σπαρτιατικός τρόπος ζωής έχει μείνει στη συλλογική συνείδηση ως συνώνυμος της σκληρότητας. Η εξαντλητική στρατιωτική εκπαίδευση, το μπάνιο στον παγωμένο Ευρώτα, ο μέλας ζωμός, το «Ή ταν ή επί τας», το ανθρωποκυνηγητό με θηράματα τους είλωτες, προκειμένου οι νέοι πολεμιστές να μάθουν να παρακολουθούν τον εχθρό χωρίς να τους αντιλαμβάνεται και να τον σκοτώνουν αιφνιδιαστικά, όλα συνθέτουν το προφίλ των Σπαρτιατών πολεμιστών.

Ωστόσο, σε μια πτυχή της η Σπάρτη έχει γίνει συνώνυμη όχι απλώς της σκληρότητας, αλλά της απανθρωπιάς, ακόμη και για τα μέτρα εκείνης της εποχής. Μιλάμε για την επιλογή των Σπαρτιατών να πετούν στον Καιάδα – τον μεγάλο γκρεμό της περιοχής – τα νεογέννητα μωρά που είχαν

την ατυχία να γεννηθούν με αναπηρία, προκειμένου να μην έχουν αδύναμα μέλη στην κοινωνία τους, αλλά μόνο ανθρώπους ικανούς να πολεμήσουν για να την υπερασπιστούν.

Μόνο που αυτή η ιστορία αδικεί τους Σπαρτιάτες. Στην αρχαία Ελλάδα οι γονείς είχαν το δικαίωμα να «εκθέτουν» τα ανεπιθύμητα νεογέννητα μωρά τους, δηλαδή να τα παρατούν έξω από κάποιον ναό, ακόμη και σε ερημιές. Αυτό συνέβαινε είτε επειδή είχαν γεννηθεί με αναπηρία ή δυσμορφία είτε επειδή απλώς δεν τα ήθελαν, αν δεν είχαν προκύψει από «νόμιμη» σχέση, αν αδυνατούσαν να τα θρέψουν ή αν δεν επιθυμούσαν να μοιράσουν την περιουσία τους σε περισσότερα αρσενικά παιδιά από όσα ήδη είχαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι, τουλάχιστον μέχρι τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα στην αρχαία Αθήνα, είχαν το δικαίωμα ακόμα και να τα πουλάνε. Επομένως, η Σπάρτη δεν εμφανίζει καμιά ιδιαιτερότητα. Μάλιστα, σε αντίθεση με τις λοιπές πόλεις-κράτη, για την τύχη των παιδιών δεν αποφάσιζε μόνο ο πατέρας τους. Ένα Συμβούλιο Γερόντων τα εξέ-

ταξε και αποφαινόταν για το αν πράγματι έφεραν αναπηρία· σε περίπτωση που τα έβρισκαν αρτιμελή, υποχρέωναν τον πατέρα τους να τα αναθρέψει κανονικά.

Τις πληροφορίες για τη θανάτωση των παιδιών στη Σπάρτη κατέγραψε ο Πλούταρχος· δεν αναφέρεται όμως συγκεκριμένα στον Καιάδα, αλλά σε κάποια βάραθρα του Ταϋγέτου. Η σύγχυση που προέκυψε με τον Καιάδα οφείλεται στο γεγονός ότι και εκεί οι Σπαρτιάτες πετούσαν ορισμένους «ανεπιθύμητους». Όχι όμως νεογέννητα μωρά, αλλά αιχμαλώτους πολέμου ή καταδικασμένους σε θάνατο μετά την εκτέλεσή τους, ακόμη και ζωντανούς.

Ο γκρεμός υπήρξε αντικείμενο έρευνας από ομάδες αρχαιολόγων στις αρχές του 20ού αιώνα. Όπως διαπιστώθηκε αρκετές δεκαετίες αργότερα, από τους σκελετούς οι οποίοι ήρθαν στο φως, κανείς δεν ανήκε σε βρέφος, αλλά μόνο σε ενήλικες άνδρες, ηλικίας οι περισσότεροι μεταξύ 20 και 40 χρόνων, κάποιοι λίγοι και σε γυναίκες. Κοντά τους βρέθηκαν και απομεινάρια από

βέλη και ακόντια, ενώ ορισμένοι σκελετοί έφεραν κομμάτια από αλυσίδες και είχαν τρύπες από όπλα.

Έτσι, η ιστορική αλήθεια αποκαταστάθηκε: οι Σπαρτιάτες δεν πετούσαν στον Καιάδα τα βρέφη που γεννιούνταν με αναπηρία, αλλά τους εχθρούς τους και τους καταδικασμένους σε θάνατο εγκληματίες. Σίγουρα, λοιπόν, ως προς αυτό δεν ήταν σκληρότεροι από τις υπόλοιπες αρχαιοελληνικές κοινωνίες – τουναντίον, μάλλον υπήρξαν πιο ευαίσθητοι.

Πώς λεγόταν το Βυζάντιο;

Το Βυζάντιο αποτελεί πεδίο πολλών παρεξηγήσεων και συγχύσεων. Η πρώτη εξ αυτών αφορά την ονομασία του καθαυτή. Κανείς, στα χρόνια της αυτοκρατορίας, δεν χρησιμοποιούσε τον όρο «Βυζάντιο», ο οποίος είναι μεταγενέστερος και εμφανίζεται τον 16ο αιώνα, συγκεκριμένα το 1557, στο έργο *Corpus Historiae Byzantinae* τού

ιστορικού Ιερώνυμου Βολφ (Hieronymus Wolf). Παρέπεμπε σε ελληνική παροικία που είχε ιδρυθεί στην περιοχή στην οποία χτίστηκε η Κωνσταντινούπολη, τον 7ο π.Χ. αιώνα, ενώ αργότερα χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει την ίδια την Κωνσταντινούπολη. Η εν λόγω παροικία, κατά τον μύθο, είχε ιδρυθεί από τον ήρωα Βύζαντα, από τον οποίο πήρε το όνομά της.

Βεβαίως, το αν ο Βολφ ήταν ο πρώτος που ονόμασε Βυζάντιο την αυτοκρατορία δεν έχει καμιά σημασία. Ωστόσο, σίγουρα από αυτόν έμαθαν τον όρο και άρχισαν να τον υιοθετούν πρώτα οι μελετητές και, πλέον, οι πάντες. Άλλωστε, έως τότε, οι όροι «Βυζάντιο» και «Βυζαντινός» προσδιόριζαν την Πόλη και τους κατοίκους της, αλλά και τους λογίους οι οποίοι μετά την Άλωση του 1453 βρέθηκαν στη Δύση. Στα ελληνικά φαίνεται ότι ο όρος καθιερώθηκε από τον Αδαμάντιο Κοραή, ενώ είναι χαρακτηριστικό πως ο λεγόμενος «εθνικός ιστορικός» μας, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, δεν τον χρησιμοποιούσε· προτιμούσε το «μεσαιωνικός Ελληνισμός».